

Bijdrage symposium VU - 16 mei 2024

Tuesday 04 June 2024

The Great Reset. Een kairos?

Bijdrage aan het symposium van 16 mei 2024 van Aad Woudenberg

Tillich

was veldprediker in WO I en in één van zijn brieven schrijft hij: Wat we hier meemaken is de totale teloorgang van wat later in de geschiedenisboeken de westerse beschaving zal heten. Voor hem is God daar in de loopgraven van Verdun gestorven. Toch heeft hij zijn geloof behouden en zijn Godsbeeld opnieuw gearticuleerd. Ik kan niet de hele ontwikkeling schetsen, maar Tillich is door de jaren heen gaan spreken over de God beyond God. De God van het theïsme is gestorven, maar God als Grond van het bestaan (het Zijn-Zelf) is gebleven. Misschien helpt het als ik de Joodse traditie te hulp roep. In de Bijbel wordt vrijuit gesproken over God als Koning, als Herder, als Vader. Maar dat zijn 'slechts' symbolen. Achter die symbolen vinden we de God beyond God, die te groot en te heilig is om te benoemen, die aangeduid wordt met jhwh (het tetra-grammaton) waar de Joden 'Adonai' lezen. In zeer bijzondere zin heeft Tillich de dood van God beleefd, de God waarvan Nietzsche zegt dat wij hem gedood hebben. God is voor Tillich niet het topje van de zijns-pyramide. Dat zou impliceren dat God binnen onze werkelijkheid getrokken wordt. Hij is er deel van, weliswaar het hoogste, maar dan toch … (onder)deel. Het is in dit opzicht curieus, dat in het oude Psalmbokje vroeger gesproken werd over God als het Opperwezen (opper: hoogste). God is echter geen deel van de werkelijkheid; Hij is het die als de Macht van het zijn de werkelijkheid juist in stand houdt. Met zijn concept van God als de Grond van het zijn staat Tillich aan de basis van de God is dood theologie uit de twintigste eeuw, ook wel Radical Theology genoemd. De God van het theïsme heeft voor hem afgedaan. Dat is de God die door theologen en ideologen misbruikt werd en wordt, de 'God met ons' van de koppelriemen en de randschriften op munten.

In de

twintiger jaren van de vorige eeuw is er een tweede manier waarmee Tillich de horror van WO I overwon. Ik bedoel zijn leer van het demonische. In de theologie van Tillich is de schepping doorzichtig tot op God. In de systematische theologie spreken we dan over de sacramentaliteit van de schepping. Alles en iedereen kan transparant worden en iets laten zien van het Goddelijk geheimenis: een kunstwerk, de ogen van een baby, de stem van je geliefde. Het kan een vehikel worden van openbaring, een kanaal waardoor Gods liefde stroomt. Maar wat gebeurt er als dat kanaal verstopt raakt? Dan geeft de werkelijkheid geen doorzicht meer. Dan wordt het in-zichzelf-rustende eindigheid. Dan worden mensen en meningen verabsoluteerd. Ze verliezen hun verwijzend karakter. Precies daar begint de demonie. In de twintiger jaren schreef Tillich artikelen over de demonie. Later is hij gaan spreken over het Protestantse Principe als een soort wichelroede waarmee wij de demonie op het spoor komen: de waanzin van WO I en later de waanzin van het Nationaal Socialisme.

In de twintiger jaren ontwikkelde Tillich ook zijn kairosidee - kairos als het moment van de beslissende keuze, waarin het onafleidbaar nieuwe doorbreekt in de werkelijkheid. Een kairos wordt beleefd als een openbaringsmoment, als motor van de geschiedenis - vaak ontsprongen aan een crisis (hoewel dat niet altijd zo hoeft te zijn). Nog nader omschreven: een 'kairos' is een moverend inzicht (een idee met vleugeltjes) dat in de meest letterlijke zin van het woord 'geschiedenis maakt'. Ik mag bij u bekend veronderstellen dat er in het Grieks verschil was tussen chronos (klokkentijd) en kairos (een beslissend moment in de afloop van de tijd). Kairos is misschien nog het beste te vergelijken met wat wij

tegenwoordig bedoelen met 'momentum'. Je hebt momentum als de tijd er rijp voor is. 'To loose momentum' is je kans voorbij laten gaan. Bij het stadion van Olympia was in de oudheid een altaar voor de god Kairos. Hij werd voorgesteld naakt en met slechts één haarlok op het voorhoofd. Je moet als topsporter (en niet alleen als sporter) je kans pakken op het juist moment - bij zijn kuifje pakken. Als kairos voorbij is krijg je geen vat meer op hem. Hij is naakt. Je kunt hem ook niet meer aan zijn jasje trekken. Bij Tillich is een kairos altijd gesteld onder de kritiek van de grote KAIROS, de openbaring van Jezus als de Christus, die gekomen is in de 'volheid' van de tijd. Een kairos kan derhalve nooit in tegenspraak zijn met de boodschap van Jezus Christus. Jezus zelf spreekt over zijn 'ure' (mijn ure is nog niet gekomen...). Hij gebruikt dan wel het woord 'hè hora', maar hij bedoelt zijn 'kairos'! Tillich heeft in het Religieus Socialisme een kairos gezien en deze beweging ook als zodanig benoemd. Het Religieus Socialisme was voor hem een teken van hoop in de Roaring Twenties. Nu na honderd jaar zouden we ons af kunnen vragen of er in onze jaren twintig ook ideeën zijn die geschiedenis maken. Zou dat The Great Reset (TGR) kunnen zijn als gepropageerd door Klaus Schwab en het World Economic Forum... ontsprongen aan de Coronacrisis.

COVID-19 was niet de dodelijkste pandemie, maar wel de gevaarlijkste uit de geschiedenis. Dat komt omdat onze wereld ongelooflijk complex is geworden. (hyperconnected). Alles lijkt ook sneller te gaan dan ooit tevoren. Onze samenleving accelereert. Corona heeft een cascade-effect veroorzaakt op mondiale schaal. We zitten wereldwijd in hetzelfde bootje en als we niet uitkijken gaan we het schip in. De metafoor is van Kishore Mahbubani.

In de post-corona-era zal alles veranderd zijn, schrijven Klaus Schwab en Thierry Malleret (co-auteur van TGR), juni 2020. We zullen niet terugkeren tot de 'broken sense of normalcy'. Corona heeft gewerkt als een amplifier. De problemen uit de vóór-corona tijd zijn erdoor versterkt: politieke en sociale instabiliteit, opkomend nationalisme, economische crisis, migratie-problematiek. Een antwoord kan niet uitblijven. Niemand en geen enkele gemeenschap kan zich daaraan onttrekken. Er is geen vluchtheuvel (Silo-thinking).

TGR is een poging om enig licht te werpen op de veranderingen die gaan komen en die wenselijk zijn. Die zijn niet lineair te beschrijven (non-linearity). We leven in een kwantum-wereld! Er zijn witte zwanen (de dingen die we voorzien kunnen), maar er zijn ook zwarte zwanen... (Popper). Het boek beschrijft de impact van corona op macro- en micro-niveau: economie, samenleving, (geo)politiek, techniek, natuur en persoonlijk leven. Ik volg bij de aanbevelingen van Schwab en Malleret deze sectoren / levensgebieden.

De economie wordt ertoe geroepen om 'to build back better' (BBB ðŸŠ). Toename van het Bruto Nationaal Product is geen garantie voor algemeen welzijn. TGR kiest voor een stakeholder-kapitalisme. Het shareholder-kapitalisme dienen we achter ons te laten. Er kan niet langer sprake zijn van een ongebreideld streven naar financieel gewin. Er is een herverdeling nodig van de welvaart. Ondernemingen dienen beoordeeld te worden op hun ESG-strategie. De E staat voor environmental, de S voor social en de G voor governance. Zoiets als MVO in Nederland (maatschappelijk verantwoord onder-nemen). Daarvoor zouden standaarden opgesteld moeten worden. Dat veronderstelt eerder een geleide economie dan een vrije markteconomie.

Het neoliberalisme heeft de ongelijkheid verergerd. Alles moet eerlijker. Kwetsbaren hebben disproportioneel te lijden gehad van de coronacrisis. De

belangrijkste oorzaak van sociale onrust is sociale ongelijkheid. In TGR wordt diverse malen gerefereerd aan de Black Lives Matter-beweging. Het sociaal contract moet herschreven worden: de set van afspraken tussen regering en burgers en tussen burgers onderling. In dit nieuwe sociaal contract (NSC laten we maar zeggen) zal meer aandacht moeten bestaan voor sociale zekerheid, gezondheidszorg, kwetsbaren in de samenleving. Bestaanszekerheid! Daarbij lijkt een grotere rol weggelegd voor de nationale regeringen dan momenteel het geval is.

De globalisering is al enige tijd op haar retour. Internationaal is er fragmentering, regionalisering, isolationisme, protectionisme en wedergeboorte van de natiestaat. Zijdelings zij opgemerkt dat fragmentering het thema was van de Davos-conferentie in 2023: Coöperation in a Fragmented World. De globalisering waarvan miljoenen vooral in de ontwikkelings-landen de vruchten plukten wordt afgeremd zowel door links (beperking van de luchtvaart; seizoengebonden consumptie van artikelen uit de eigen regio) als rechts (opkomend nationalisme en populisme). Nu de globalisering onder druk staat zijn we minder slagvaardig waar het gaat om global challenges (wereld-omvattende uitdagingen). Maar juist de multilaterale instituties zoals de VN en de WHO hebben we harder nodig dan ooit, anders is er 'no committee to save the world'. In TGR wordt opgeroepen tot een goede balans tussen 'global governance' en 'international cooperation'.

Corona heeft een accelererend effect gehad op de digitale techniek. Dat is op vele punten aan te tonen. Denk bijvoorbeeld maar aan een verschijnsel als zoom-vergaderingen. Deze impuls zal blijvend zijn: digitaal winkelen, drone-delivery, robotologie, e-learning, tele-medicine. Dit vraagt van veel ondernemingen en organisaties een aanpassing van hun businessmodel. Bij de voortschrijdende digitale techniek kan er ook veel wezenlijks verloren gaan. Wat gebeurt er als de studenten ten gevolge van e-learning niet meer op de campus komen?! En dan is daar het mogelijk misbruik van de digitale techniek. In verkeerde inzet van algoritmes of het gevaar van de surveillancemaatschappij. Er zal een compromis gevonden moeten worden tussen algemeen belang en het verlies van privacy. Dat is duidelijk aan het licht gekomen bij het uitrollen van de corona-app. Niet iedereen was daar blij mee.

Vaak wordt gesteld dat corona en milieuproblematiek niet samenhangen. Onderzoekers hebben echter aangetoond dat het vernietigen van de natuur condities schept voor opkomende infecties. Als dieren hun habitat verliezen en te dicht op mensen leven ontstaat het gevaar van zoonosen. Luchtvervuiling maakt ons vatbaar voor infecties. In de post-coronatijd is een paradigmawisseling nodig (shift in our priorities). Groene economie dient vanzelfsprekend op onze agenda te staan. De zorg voor de natuur is van overwegend belang. We hebben de natuur nodig om gezond te blijven. Fysieke en psychische gezondheid versterken ons immuunsysteem. Dat is gebleken tijdens de coronapandemie. Sport is een low-cost tool voor een gezonde samenleving. Regeringen moeten het sporten bevorderen.

TGR roept op tot consuminderen. Wij dienen meer voorbereid en weerbaar te zijn. Kissinger: foresee calamity and restore stability. We moeten ons mens-zijn opnieuw definiëren; op zoek gaan naar 'the better angels in our nature'. IoT en AI zullen ons welzijn versterken. Wij zullen de vruchten plukken van de moderne techniek en intussen de natuur ondersteunen. De SDGs (Sustainable Development Goals; door Schwab slechts één keer genoemd) dienen hoog op de agenda te staan. Er is geen keus. Het is urgent. Wij willen de wereld minder verdeeld maken, minder vervullend, minder destructief, méér inclusief en eerlijker. Wie niets doet of heel weinig is als een slaapwandelaar! Zij die terugvallen in het oude normaal

zullen falen. Zij die zich aanpassen en creatief zijn zullen versterkt uit de crisis komen: het nieuwe normaal (een term die in coronatijd ook in Nederland in zwang kwam mede door de toespraken van Rutte). Uit elke crisis worden innovatieve ideeën geboren. Het is een lange weg om te gaan, maar Lao Tzu heeft gezegd: “Een reis van duizend mijl begint met één enkele stap.”

Toen TGR het licht zag heeft koning Charles III, toen nog Prince of Wales, daarbij een belangrijke rol gespeeld. Dat was in 2020. Hij riep in een videoboodschap op tot een Marshall-plan-achtige aanpak van de klimaat- en milieuproblemen. “We have no alternative”.

Pas in 2022 kon er vanwege de coronacrisis in Davos over gesproken worden, maar die vergadering werd overschaduwd door de Russische inval in Oekraïne. Het zal ons niet ontgaan zijn, dat er al vanaf het begin grote commotie ontstond rond TGR. Velen hebben het boek veroordeeld, mensen die weggezet worden als complotdenkers. Er brak een rel uit in Canada rond Trudeau omdat hij zich te veel afhankelijk had gemaakt van het gedachtengoed van Schwab en de zijnen. Soortgelijke opschudding ontstond er ook in Nieuw-Zeeland en rond Biden die in zijn toespraken ook ging refereren aan een reset. De geleverde kritiek kan nog het beste samengevat worden met het begrip Cronyisme of Crony-kapitalisme. Daarvan is sprake als politiek leiders en captains of industrie (Big Tech / Big Pharma) elkaar de bal toespelen. Het WEF wordt door velen gezien als een wereldwijde elite-club, een lobby-club, die bezig is met een soort coup d’ état. Zij benadrukken dat het WEF slechts een NGO is (non governmental organisation) en dus geen democratisch mandaat heeft. De scherpste kritiek las ik bij Spencer Fernando: “Wij willen gewoon ons normale leven terug. In plaats daarvan bieden ze ons alleen maar meer angst, meer controle, meer centralisatie en een nieuwe vormgeving (reshaping) van ons leven en onze economie zonder het ons zelfs maar te vragen.”

Min of meer als antwoord kwam eind 2021 de publicatie van Schab en Malleret van The Great Narrative (TGN nader omschreven als ‘The Great Reset Book 2’). Het vormt de neerslag van gesprekken met vijftig wetenschappers, opinieleiders en captains of industry wereldwijd. Vreemd genoeg voegt TGN weinig toe. Veel doublures en meer van hetzelfde! Van het allergrootste belang is de sustainability. Als er sprake is van een narratief dan is het dit: sustainability. Daar moet alles zich naar richten. De staat zal in betekenis toenemen – zal zelfs indien nodig met draconische maatregelen moeten komen. Veel lof voor Parijs, het ICPP en de Green Deal van de EU. De Sustainable Development Goals worden opnieuw slechts één keer zeer zijdelings genoemd en afgedaan in welgeteld twee zinnen. Business en Politics moeten degenen beschermen die het meeste te lijden hebben onder de energietransitie. In die context figureert weer het Stakeholder-kapitalisme. Het boek eindigt met een lofzang op de techniek. De innovatie gaat veel sneller dan wij denken. AI en de kwantumcomputer zullen uitkomst brengen. De conclusie gaat over optimisme en pessimisme. Een beetje eigenaardig: optimisme is niet zozeer een psychologische categorie als wel een morele verplichting. We zijn het aan elkaar verplicht om hoopvol te blijven, want moed verloren al verloren.

Het is knappe analyse, maar ik mis de droom. Sustainability mag dan het narratief zijn, maar ik mis het grote verhaal. Ik moet constateren dat TGR geen kairos kan zijn in Tillichiaanse zin. Dat onderbouw ik in vier punten als volgt:

1. Er is geen ontsluiting van het onafleidbaar nieuwe, het moment van inspiratie dat de geschiedenis in gang zet… geschiedenis maakt. Wat is er

eigenlijk nieuw bij Schwab?

2. Er is geen doorbraak van goddelijke openbaring (Tillich's Concept of Breakthrough). Het hele concept van TGR staat ook niet in betrekking tot de grote KAIROS, Gods openbaring in Jezus Christus als normatief moment.

3. Er is wel kritiek, maar geen profetische kritiek zoals bij Tillich: het Protestantse Principe als wichelroede om het kwaad te ontmaskeren. Er is uitsluitend damage-control en technocratie.

4. Er is geen plaats voor religie ueberhaupt. Dit item wordt streng systematisch ontweken om niet te zeggen: volledig buiten haken gebracht. Dat moet een bewuste keuze zijn, die overigens nergens wordt verantwoord. Dat is vreemd, want veel mondiale problematiek is godsdienstig gemotiveerd. Schwab kent slechts vijf velden van onderzoek: economie, samenleving, politiek, techniek, natuur. Religie hoort daar niet bij, zelfs filosofie of ethiek niet. Het is so-wie-so niet duidelijk waar Schwab zijn waarden-pakket verankert. Slechts hier en daar merkt hij op – econoom als hij is – dat economie niet waardenvrij is. Maar dat is sporadisch en hij werkt het niet uit.

Samenvattend: De boeken van Schwab geven mij angst voor de toekomst en inspireren mij niet om aan de slag te gaan of om mijzelf op het spel te zetten. Onlangs las ik in het boek Hemels Groen van de Jong en Hoogerwerf de volgende passage en ik citeer: “Wie zijn de profeten vandaag? Daar kun je lange discussies over voeren. Misschien denkt iemand aan Greta Thunberg die met scherpte een ongemakkelijke boodschap brengt en daarbij kritiek op de machthebbers niet schuwt. Of je denkt aan het internationaal klimaatpanel IPCC met zijn uitgebreide toekomstscenario's, bedoeld om gedrags-verandering teweeg te brengen. Maar deze vergelijkingen stranden op het ontbreken van het geloof in een hogere autoriteit achter de boodschap. Zouden het dan de kerken kunnen zijn die dit geluid laten horen? Daar wordt nog geloofd in God als die hogere autoriteit. Maar kunnen en durven zij (dus de kerken) die maatschappelijk kritische rol op zich te nemen?” (Hemels Groen p. 150). Einde citaat.

Naast het voorbijgaan aan religie door Schwab en Malleret is er nog iets dat onze aandacht verdient. Ik doel op de Sustainable Development Goals (kortweg de SDG's) van de Verenigde Naties. Ook daar gaan Schwab en Malleret volledig aan voorbij. In zowel de TGR als in TGN worden ze slechts éénmaal in het voorbijgaan genoemd. Over de reden daarvan tast ik in het duister. Vreemd is het wel, omdat het programma van de Verenigde Naties veel omvattender is en groter van opzet dan de sessies en publicaties van het World Economic Forum. Enige rivaliteit of misschien zelfs animositeit zal er wel de achtergrond van zijn. De SDG's spreken meer tot mijn verbeelding dan de ambities van TGR. Ik mag de 17 items bekend veronderstellen. Daarbij komt dat de SDG's overduidelijk geïnspireerd zijn op de verklaring van de rechten van de mens en dat de items in hoge mate congeniaal zijn met wat de Bijbel ons voorhoudt op het vlak van de humaniteit. Ik heb grote waardering voor de manier waarop Peter 't Hoen in de afgelopen jaren de grote en de kleine profeten over de 17 SDG's heeft uitgelegd en gedurig laat zien, dat de items Bijbels relevant zijn. Ook heeft hij mij erop geattendeerd, dat het Conciliaire Proces van de Wereldraad van Kerken rond 1990 naar alle waarschijnlijkheid een belangrijke inspiratiebron is geweest voor de totstandkoming van het SDG-kompas op weg naar een betere wereld.

In de jaren twintig van de twintigste eeuw zag Tillich in het Religieus Socialisme een kairosmoment. Dat heeft hem geholpen om over de crisisgevoelens van zijn tijd heen te komen en verder te theologiseren. Is er in onze twintiger jaren ook zo'n kairos aan te wijzen, zodat wij weggetrokken worden uit onze ellende en er geschiedenis gemaakt wordt die hoopvol is en openstaat naar de toekomst? Met enige voorzichtigheid zou ik dan willen kijken naar de groene

theologie van bijv. een Trees van Montfoort of naar de groene exegeese van Hemels Groen, waar ik zojuist uit geciteerd heb, of naar het project 'GroeneKerken'. Hier lijkt een beweging op gang te komen die theologisch verantwoord is en maatschappelijk relevant en die een motor zou kunnen zijn van profetische kritiek en van gelovige hoopvolle antwoorden.

©Dr. Aad S.L. Woudenberg – 20240420 - Harderwijk